

Rômulo Eisinger Guimarães¹

Universidade Federal de Santa Maria, Centro de Ciências Sociais e Humanas,
Av. Roraima 1000, BR-97105-900 Santa Maria / Friedrich Schiller Universität,
Institut für Philosophie, Twätzengasse 9, DE-07743 Jena
maraba.8b@gmail.com

»Kakav je osjećaj?« – o onome što je posrijedi u sudovima ukusa i emocionalnom samoznanju

Sažetak

Unatoč nadaleko poznatoj latinskoj izreci prema kojoj se o ukusima ne treba raspravljati, o sudovima ukusa ipak (barem većina nas) raspravljamo. Međutim, na temelju čega? Ako se netko ne slaže s našom prosudbom, sudeći na drugačiji način od nas, tražimo argumente da bismo ga pokušali uvjeriti u suprotno. Ali koji su naši argumenti za to? Ovaj se članak bavi pitanjima o tome na čemu se zasnivaju argumenti koje koristimo da bismo opravdali naše sudove ukusa i koliko su takvi argumenti pouzdani? Od filozofije osamnaestog stoljeća do suvremene filozofije svijesti i uma, cilj je pokazati da sudovi ukusa uključuju samoznanje (posebno emocionalno samoznanje), a na pitanje »kakav je osjećaj«, koje se na prvi pogled čini jednostavno, čini se da nije lako odgovoriti.

Ključne riječi

estetsko iskustvo, sud ukusa, ljepota, emocionalna samospoznaja

1.

Što zapravo uzimamo u obzir kada kažemo da je nešto »lijepo«²? Je li u prosudbi ukusa moguće »pogriješiti«? Nije li da atribut *lijepo* pripisujemo onome što najbolje odgovara našim sklonostima (bilo na površnijoj ili dubljoj razini)? Ako je tako, u slučaju da »lijepim« nazivam predmet koji se, primjerice, odnosi na moje djetinjstvo, ili se slaže s onim što smatram »moralno ispravnim«, koji bi se razlozi imali slagati s mojom prosudbom? Je li to samo asocijacija na epohu mog života koju cijenim ili s vrijednostima pod kojima sam se obrazovao, ili zapravo smatram ovaj predmet »lijepim« unatoč tome što sam s njim uspostavio ovu vrstu veze?

Ovaj članak stremi propitivanju onoga što je posrijedi u sudovima (prosudbama) u kojima atribut *lijepo* prilažemo zadanim predmetima. Iako se pojam

¹

Stipendist CAPES fondacije u sklopu Joint Fellowship Programa za doktorande u Saveznoj Republici Njemačkoj – CAPES/DAAD/CNPq (2018–2019).

²

Ovaj rad začet je usred diskusije tijekom programa diplomskog studija filozofije Federalnog Sveučilišta u Santa Mariji (UFMS, Brazil). Želio bih zahvaliti profesoru Flaviu Willigesu

s navedene institucije na ohrabivanju za postepeno pisanje kako bih adekvatno raspravio naznačenu problematiku. Također, na bibliografskim sugestijama zahvaljujem i prof. Eduardu Vincetini de Medeirosu sa Sveučilišta Unisinos (Brazil), na komentarima kolegi Mateusu Steinu koji je pročitao prvu verziju rada te mojoj prijateljici (i psihologinji) Mariani S. De Souza na kvalitetno iznesenim prijedlozima koji su me izveli iz zone komfora.

»ljepota« može činiti zastarjelim, nalazi se u temeljima (dobrog dijela) filozofske rasprave o tome što je, u prirodi ili umjetnosti, predmet ugone, zadovoljstva i užitka. Ali na temelju čega počiva ova diskusija? Kako bih se ulovio u koštac s ovim pitanjem, neminovno je zapodjenuti raspravu ponajprije je usmjerivši spram dvije perspektive glede onoga što uvjetuje naš sud ukusa. U svjetlu teorija Davida Humea i Immanuela Kanta, pokušat ću pokazati što znači (i koje su implikacije) preuzimanja objektivnog i subjektivnog kriterija suda ukusa. Pretpostavljajući da, nipošto oslobođena problema, druga opcija djeluje više zadovoljavajuće, barem, plauzibilnije – odnosno, da je sud ukusa subjektivan – tada nastaje problem: ako je nešto subjektivno, zašto uopće raspravljamo o problemima ukusa? Naposljetku, to se ne čini isplativim.

Pokušavajući odgovoriti na to pitanje, smatra se da sudovi ukusa – barem u terminima u kojima ih Kant predlaže – iako subjektivni, uključuju odvajanje od onoga koji sudi. Ova odvojenost (ili estetski stav) sastojala bi se u tome da onaj koji sudi ne uzima u obzir osobne preferencije i prosuđuje predmet s univerzalno valjanog stajališta. Samo s tim nepristranim stavom, moglo bi se razumno raspravljati o pitanjima ukusa, koji zahtijevaju suglasnost trećih strana: za njihovu prosudbu, iako subjektivnu, tj. bez objektivnih kriterija, ne tiče se ničeg neobičnog za njih, za njihove osobitosti. Tada problem postaje: kako biti siguran u zauzimanju estetskog stava pred predmetom suda? Ovdje treba naglasiti određenu trivijalnost s kojom Kant pristupa ovom pitanju, navodeći da je pri onome što osjećamo prema predmetu procjene riječ o »pukoj svijesti«. Međutim, ako je to doista tako, problem spoznaje da (ili ako) estetski prosuđujemo predmet, čini se, nije jednostavan; radije – uključuje povlašteni pristup suda vlastitom emocionalnom stanju, tj. uključuje emocionalno samoznanje. A spoznavanje onoga što osjećamo i nije tako jednostavno.

2.

Želio bih početi sugestijom da u bitnom smislu postoje dva načina pristupa problemu toga što je temelj naše prosudbe o ljepoti: ili prihvaćamo vanjsku normativnost (tj. neku vrstu »knjižice« kroz koju se možemo navoditi na ono što bismo trebali smatrati »lijepim«), ili smatramo da naše prosudbe ovise prvenstveno o nama samima – o tome što (i kako) osjećamo o nečemu, o nekom »lijepom« predmetu). Drugim riječima, možemo smatrati da u estetskim refleksijama postoje »apsolutne istine« ili da takve »istine« ne postoje. U prvom slučaju imamo objektivne i univerzalno valjane kriterije za tvrdnju da je »ovo lijepo iz tog i tog razloga«; u drugom slučaju, parametri »ljepote« mogu varirati ovisno o kulturi, klasi i pojedincu. Tamo bismo upali u zakonitu estetiku, a ovdje, s druge strane, lako i u relativističku estetiku.

Da postoji normativnost koja dolazi »od gore« ili »izvana«, koja određuje ono što bismo trebali smatrati lijepim, pojam je koji bismo danas teško mogli prihvatiti – iako to jest nešto što još možemo naći u totalitarnim režimima i dogmatskim doktrinama, koje ne otvaraju prostor za raspravu i divergentna mišljenja (i upravo zbog toga dobivaju attribute »totalitarni« i »dogmatični«). To je zato što norme koje djeluju kao »unaprijed dane«, da ih pojedinci naprosto prihvate, podređujući autonomiju našeg razmišljanja. S druge strane, ako prihvatimo da u estetskim stvarima svatko sudi na svoj način, čini se da nema smisla raspravljati o tome, niti se moramo osjećati smeteno ako se netko ne slaže s našim prosudbama. Međutim, činjenica je – *da* – mi (barem većina nas) raspravljamo o tome, i da, nije samo da se zamaramo različitim

mišljenjima nego i pokušavamo pronaći argumente da bismo uvjerali one koji se s nama ne slažu. Ukratko: čini se da ne vjerujemo da *de gustibus non est disputandum*, odnosno, naposljetku – ne shvaćamo ozbiljno da je ukus nešto strogo subjektivno i o čemu ne smijemo raspravljati.

Pa ipak, možda navaljujem promatrajući stvari odveć brzo. Pogledajmo ove dvije alternative поближе i preciznije te razmotrimo što bi moglo biti uključeno u naše prosudbe glede svake od njih.

Prvo, razmotrimo mogućnost da postoji neka vrsta objektivne normativnosti u sudovima ukusa – npr. da postoje umjetnička djela koja se moraju prepoznati kao »lijepa«; umjetnička djela koja zauzimaju povlašteno mjesto među umjetničkim produkcijama i o kojima ne možemo (ili ne smijemo) raspravljati. No tu je ideju teško prihvatiti, zar ne? Ali, kao što rekoh, krećimo se polako.

Jedan od temeljnih filozofa koji su branili dotičnu ideju bio je David Hume, prema kojemu:

»... izreci koja je s pravom utvrdila da je neuspješno raspravljati se o ukusima (...), sigurno postoji vrsta zdravog razuma koja joj se protivi, [ili] barem služi za izmjenu i njeno obuzdavanje.«³

Taj zdravi razum ukazivao bi na djela koja »univerzalno zadovoljavaju u svim zemljama i dobima.«⁴ Ne dopustimo da nas zaustavi Humeov jamačno eurocentrični pogled na »sve zemlje« i »sve dobi«. Njegov se argument ipak čini prilično uvjerljivim, a temelji se na općem opažanju da postoji:

»... trajno divljenje koje se ogleda u djelima koja su preživjela sve hirove moda i stilova, sve greške neznanja i zavisti, [jer] istom se Homeru koji je zadovoljavao u Ateni i Rimu prije dvije tisuće godina još uvijek dive u Parizu i Londonu. Sve promjene klime, vlasti, religije i jezika nisu mogle zasjeniti njegovu slavu (...) i dok svijet traje, [njegovo djelo] održava [svoju] vlast nad umovima ljudi.«⁵

S tim u vidu, autoritet tih djela, kao što su Homerova, djeluje kao »činjenica«. Štoviše, ako se konsenzus ukusa nanovo potvrđuje u trajnom ugledu Homera i Dantea, Balzaca i Tolstoja, Shakespearea i Goethea, Leonarda i Tiziana, Rembrandta i Cezana, Donatela i Maillola, Palestrine i Bacha, Mozarta i Beethovena i Schuberta, tako da svaki sljedeći naraštaj smatra da su prethodni bili u pravu pri uzdizanju određenih stvaraoca,⁶ to nas može navesti na pomisao da postoje umjetnička djela koja mogu poslužiti kao »modeli (...) koji su uspostavljeni jedinstvenom suglasnošću i iskustvom naroda i doba.«⁷ Drugim riječima iskazano, složiti ćemo se (ili bismo trebali) s činjenicom da su to »lijepa« umjetničke produkcije. Ali zašto?

Ova vrsta konsenzusa, kao »jedinstvena suglasnost« o istom predmetu, jest – uljudno iskazano – iluzija. Doista, Hume tvrdi da bismo se radije trebali složiti oko izvrsnosti pojedinih umjetničkih djela. Međutim, ne samo zato što je njihovo iskustvo dokazano iskustvom nego i – a to je i poanta! – zato što

3 David Hume, »Of the Standard of Taste«, u: David Hume, *The Philosophical Works of David Hume*, sv. 3, Adam Black, William Tait (ur.), Edinburgh: za Adama Blacka, Williama Taita i Charlesa Taita, Edinburgh 1826., str. 260.

4 Ibid., str. 261.

5 Ibid., str. 263–264.

6 Clement Greenberg, »Can Taste be Objective?«, u: *Homemade Esthetics. Observations on Art and Taste*, Oxford University Press, New York 1999., str. 23–30, str. 26.

7 D. Hume, »Of the Standard of Taste«, str. 268.

su tu »divnost« naznačili rijetki, ali istinski »suci ukusa«, koji se »u društvu lako razlikuju po zdravom razumijevanju i superiornosti njihovih sposobnosti u odnosu na ostatak čovječanstva«. ⁸

Meni to djeluje pomalo neugodno. Trebam li naći nešto »prekrasno« zato što je netko tako rekao, kao da dolazi »iz škole vještija i čarobnjaštva *Hogwarts*«? ⁹ Zar mi ne bi Goetheov Werther mogao biti dosadan (neka bude jasno da to nije slučaj) jer je njegov glavni lik pomalo »posesivan«? Što je s mojim sudom? Što je s onim što osjećam o djelu? Zašto bih, nakon svega, trebao »lijepim« zvati nešto što me ne »takne«? Primjereno, to je glavni problem s objektivnim kriterijima u sudu ukusa: ne može se raspravljati jer nema mjesta za raspravu. Iskušajmo onda suprotnu alternativu – da su sudovi ukusa uvijek subjektivni i ovise o onome što osjećam. Možda se nećete složiti s formalizmom i strogošću Kantove teorije. Međutim, nema sumnje da je znatno pridonio uzdizanju subjekta do autonomije, kao malo tko u povijesti filozofije, postavljajući ga u središte filozofske rasprave svojom verzijom »kopernikanske revolucije«. U kontekstu epistemologije, Kant tvrdi da empirijsko znanje nije nešto što (samo) proizlazi iz predmeta, već da se predmeti vode sposobnostima subjekta; u moralnoj filozofiji tvrdi da načelo djelovanja ima valjanu moralnu vrijednost ako je utemeljeno isključivo na ljudskom razumu, a ne na vanjskim uzrocima; konačno, u estetici, Kant je »imao više uvida u prirodu estetskog iskustva nego bilo tko drugi«, ¹⁰ navodeći: ¹¹

»... da bismo odlučili je li nešto lijepo ili nije, mi (...) dovodimo u vezu predodžbu (...) putem imaginacije (...) subjektu i [njegovu] osjećaju zadovoljstva ili nezadovoljstva. Prema tome, sud ukusa nije kognitivni sud, dakle nije logičan, već je estetski, pod čime se podrazumijeva takav čiji temelj određivanja ne može biti drugo do subjektivan.« (*KU*, AA05: 203)

Za Kanta su sudovi ukusa suštinski subjektivni, tako da ne samo da »ne može postojati objektivno pravilo ukusa koje bi kroz koncepte odredilo što je lijepo« nego i da je »tražiti načelo ukusa koje bi osiguralo univerzalni kriterij lijepog kroz određene koncepte bezuspješan poduhvat jer ono što se traži je nemoguće i suštinski samo-proturječno« (*KU*, AA05: 231).

Zanimljivo je da, premda subjektivno i unatoč odsutnosti »vanjskog« kriterija, sudovi ukusa za Kanta imaju pretenziju univerzalne valjanosti. I to na taj način da ne samo da osoba »ne računa na suglasnost drugih (...) nego je od njih traži«, do te mjere da ih »ne opravdava ako sude drugačije i poriče im posjedovanje ukusa (*KU*, AA05: 212–213). Ili, drugim riječima – iako subjektivno, mi raspravljamo o pitanjima ukusa.

Međutim, kakva bi to bila prosudba koja, iako subjektivna, zahtjeva jednoglasni dogovor? Kant započinje svoju *Kritiku moći suđenja* tvrdeći da je »sud ukusa estetski« (*KU*, AA05: 203). To znači da nam se predmet čini »lijepim« jedino ako si dopustimo »nepristran pristup«. No to nije nedvojbeno Kantovo otkriće. Aristotel je već u *Poetici* razmatrao u navedenom smjeru, naime, držao je da je »odvajanje od praktične stvarnosti« (»stvarne« stvarnosti) ono što nam omogućuje da s oduševljenjem promišljamo čak i »predmete koje po sebi gledamo s boli« i gađenjem. ¹² A ta »odvojenost«, ta udaljenost, jednaka je estetskom položaju koji zauzimamo (ili bi trebali zauzimati) prema umjetničkom djelu.

Neovisno o tome, čini se da Kant ovo »odvajanje« dovodi do krajnjih granica, tvrdeći ne samo da je »sud o ljepoti u kojoj je miješano najmanje interesa veoma djelomičan i nipošto čisti sud ukusa« nego i da »ne smijemo biti ni najmanje pristrani u korist postojanja stvari, ali u tom pogledu mora biti potpuno nepristran da bi igrao ulogu suca po pitanjima ukusa« (*KU*, AA05: 205).

Dakle, nepristranost prema »postojanju stvari« mogla bi se shvatiti na sljedeći način: nije važno hoću li stajati pred samim predmetom suda, ili samo pred njezinom predodžbom ili reprodukcijom. Da bi se moglo reći da je određeno umjetničko djelo »lijepo«, nije bitno jesam li ispred ovog umjetničkog djela, fotografije ili samo zamišljam dotično umjetničko djelo. To nosi malu važnost za moju prosudbu, po kojoj prepoznajem ljepotu dotičnog umjetničkog djela. Niti se čini da je bitno što mi znači predmet suda jer ne bih ni trebao »suosjećati«, tj. imati ikakvu pristranost u korist toga.

Ipak, čini se da problem ovdje nije drugo do sljedeće: kako nešto mogu smatrati »lijepim« (želeći da se drugi slažu s mojim sudom) bez da čak ni ne simpatiziram predmet koji prosuđujem? U najmanju ruku to zvuči kontradiktorno, zar ne? Uostalom, nije li upravo određena identifikacija, tj. određeni stupanj afiniteta prema nečemu što je za nas posebno, ono što nas »veže« za predmet i stoga služi kao polazna točka za estetsko iskustvo?¹³

Ne bih želio biti pretjerano tehnički nastrojen u svojem argumentu, ali da bih razumio što Kant namjerava reći moramo zaći malo dublje u njegovu teoriju estetskih sudova. Pokušat ću, koliko god je to moguće, pojednostaviti neke glavne točke njegove teorije, pazeći da tim pojednostavljenjem ne padnem u pogrešno predstavljanje i pojednostavljivanje.

3.

U svojoj *Kritici moći suđenja*, dio u kojem se Kant bavi estetskim sudovima ukusa počinje s »Analitikom lijepog«. Za razliku od onoga što naslov može sugerirati, nije ispitivanje lijepih predmeta. Naprotiv, radi se o istraživanju načina na koji prosuđujemo ono što nazivamo (ili ono što bismo sigurno mogli nazvati) »lijepim«. Dakle, prosudba o »lijepom« ima manje veze s predmetom suda nego, kao što je rečeno, načinom na koji se subjekt odnosi spram ovog predmeta – stoga je bitno subjektivni sud.

Kant kategorički ističe »tri različita odnosa predodžbe [tj. predmeta suda] s osjećajem zadovoljstva i nezadovoljstva, u odnosu na koje razlikujemo predmete« (*KU*, AA05: 209). On kazuje da se s obzirom na način na koji predmet, da tako kažemo, »odjekuje« u našem raspoloženju, predmet može smatrati dobrim, ugodnim ili lijepim – tako da se predikat »lijepo« može pripisati nekoj vrsti odjeka raspoloženja koje je i »ne-dobro« i »ne-ugodno«.

Nisam siguran bi li ovdje odgovarala šira rasprava o tome što je za Kanta »dobro«. Umjesto toga, vjerujem da je razlika između sudova o *dobrom* i o *lijepom* dostatno pokazana ako se, primjerice, misli o stolcu. Što očekujem

8

Ibid., str. 275.

9

Daniel Alan Herwitz, *Aesthetics. Key Concepts in Philosophy*, Continuum, London, New York 2008., str. 58.

10

C. Greenberg, »Intuition and the Esthetic Experience«, u: *Homemade Aesthetics. Observations on Art and Taste*, Oxford University Press, New York 1999., str. 3–9, str. 8.

11

Za Kantove iskaze koristim kratice naznačene od strane *Kant-Gesellschaft* i paginaciju *Aka-*

demieausgabe: kratica, AA (svezak edicije Akademieausgabe): paginacija. Na primjer, *Kritika moći suđenja*, stranica 260 sveska 5 dotičnog izdanja, odsad nadalje bit će referirana na sljedeći način: *KU*, AA05: 260.

12

Arist. *Poet.* 1448b3. Ovdje koristim univerzalne oznake, paginacije i poddivizije prisutne u *Corpus Aristotelicum*, koje je sastavio Immanuel Bekker za *Königlich-Preußische Akademie der Wissenschaften*.

13

John Dewey, *Art as experience*, Perigee, New York 2005., str. 183.

od stolca? Želim da je ugodan za sjesti, to je ono što čini »dobar stolac«: on ispunjava tu funkciju. To ne znači nužno da je »dobar stolac« za sjedenje istovremeno i »lijepi« stolac (osim ako, naravno, ne koristimo pogrešno pojam »lijepo«, kao kad kažemo da je »lijep« onaj konj koji je jak, koji je sposoban prevoziti prijevoz, koji je brz itd.). Dakle, reći da je nešto »dobro« uključuje pojam svrhe, a predmet zadovoljava onoliko koliko se približava toj svrsi, tj. onome što mora biti (bilo to *dobro-za-nešto*, ili *dobro-po-sebi*). Razlika između *lijepog* i *ugodnog*, s druge strane, zahtijeva malo više pozornosti – barem za ono što dotični rad predlaže.

Prema Kantu, *ugodno* je »ono što zadovoljava osjetila u utisku« (*KU*, AA05: 205). Uzimajući u obzir ono što zadovoljava samo u osjetilnom utisku sudećeg, ono što proglašavamo »ugodnim« ima samo privatnu valjanost. Kant piše:

»U pogledu *ugodnoga* zadovoljava se svatko time, da se i njegov sud, što ga osniva na privatnom osjećaju i kojim kaže o nekom predmetu, da mu se sviđa, ograničava samo na svoju osobu. Stoga se on rado zadovoljava, kad ga drugi, ako kaže: ovaj je kanarski pjenušac ugodan, ispravi u načinu izražavanja i ako ga podsjeti, neka kaže: on je *meni* ugodan. Tako je ne samo s okusom jezika, nepca i ždrijela, nego i s onim, što je svakome ugodno za oči i uši. Jer jednome je ljubičasta boja blaga i ljupka, a drugome mrtva i bez života: jedan voli ton puhačkih instrumenata, a drugi ton instrumenata na žice. Prepirati se o tome s namjerom, da se sud drugih, koji je različan od našeg, kao da mu je logički oprečan, prekoraiva kao neispravan, bila bi ludost. U pogledu ugodnoga vrijedi načelo: svatko ima svoj vlastiti ukus osjetila.« (*KU*, AA05: 212)

S druge strane, ono što on naziva »lijepim« povezano je s osjećajem užitka, koji je (navodno) valjan »ne samo za subjekt koji shvaća taj oblik [tj. predmet suda] nego i za svakoga tko sudi uopće«. Istinski je estetski užitak takav da može – ili čak mora! – tražiti pristanak drugih u mom sudu »ovo je lijepo« (*KU*, AA05: 216) zato što se ova presuda ne odnosi na nešto posebno moje. Ako je tako, reći da je nešto »lijepo« ne znači samo reći da bi drugi trebali osjećati zadovoljstvo u onome što smatram »lijepim« jer ja tako prosuđujem. Umjesto toga, ako osjećam istinski estetski užitak, to je zato što se taj osjećaj ne odnosi na moje osjetilne osjećaje (*KU*, AA05: 219), nego na ono što drugi osjećaju (ili mogu/trebaju osjećati) ako također prosuđuju (ili bi prosuđivali) bez sklonosti. To je, dakle, »dvosmjerno« zadovoljstvo: nije samo ono što bi drugi trebali podijeliti sa mnom nego i ono što bih ja trebao podijeliti s drugima.

Sada, reći da je razlika između uobičajenog uživanja (s *ugodnim*) i estetskog užitka (s *lijepim*) činjenica da je prva privatna, a druga univerzalna – ili, barem, namjerava biti takva (!) – u praksi ne rješava mnogo. Umjesto toga, ako je istina da možemo smatrati »lijepim« ono što je predmet univerzalnog uživanja, čini se da ukazuje na to da (gotovo) sve ono što svakodnevno nazivam »lijepim«, teško da može istinski biti takvim. Zapravo, to je nešto ugodno i, uistinu, ugodno za mene. I ako je tako, čini se da se »nema smisla ulaziti (...) u spor (...) kada se dvoje ljudi razilaze u svojim sudovima ukusa [jer ako jedan] smatra da je lijepo ono što drugi time ne smatra, onda raspravljaju isključivo na površnoj razini«. ¹⁴ U ovom slučaju, čini se »razumnim kultivirati tu skromnost koja bi nas spriječila da jednostavno tvrdimo 'ovo i ono je lijepo', dopuštajući nam, u najboljem slučaju, da kažemo 'ovo i ono čini mi se lijepim'« ¹⁵ – premda koristeći krivi predikat.

Štoviše, ako je pravilni estetski sud ukusa »bez ikakvog interesa« (*KU*, AA05: 204), čini se da je to nešto neostvarivo ili, barem, čini se sudom kakav bismo teško mogli izreći jer »kako bi se tko ikada mogao osloboditi predrasuda ili interesa tako potpuno (...)? Da bi se to učinilo, jamačno bi bilo nužno izaći iz svog identiteta, što možda nije ni moguće ni poželjno«. ¹⁶ »Izaći iz svog

identiteta« zvuči, da budem eufemističan, neugodno – čak i u Kantovu slučaju! Ne mogu (a, pretpostavljam ni Vi) vjerovati da je to ono što je uključeno u »odvojenost«, tj. u »nepristran stav« uključen u estetske sudove. Ali što je, na kraju krajeva, ta nevezanost? I kakvo je to zadovoljstvo, nazvano »istinski estetsko«?

4.

Razmotrite nekoga tko nema nikakvo ili slabo obrazovanje o kršćanstvu ili nekoj drugoj religiji. Netko tko bi se čak mogao osjećati nelagodno oko religijskih pitanja. Ukratko, religija, religioznost i sve vezano uz to nisu njegova »stvar« i trudi se držati podalje od toga. Ne bi li tako istinski nereligiozna osoba mogla cijeniti npr. Bachovu *Muku po Mateju*? »U redu«, mogli biste odgovoriti, »ali glazba je 'najmanje materijalna od sviju umjetnosti'« – kao što je kazao Kandinsky!¹⁷ – komunicira (ako možemo tako reći) uglavnom zvukovima, a ne kroz sadržaj koji predstavlja. Koliko pjesama, naposljetku, volite, a da ne znate značenje njihovih stihova? Možda će vam se svidjeti zbog jednostavne harmonije, zbog ritma, a ne zbog sadržaja, dakle, kao u slučaju Bacha: sviđa li mi se ili ne njegova *Muka po Mateju*, to nije u koliziji s činjenicom da me npr. kršćanska doktrina uopće ne zanima. Priznajem: imate pravo. Dopustite mi da iskoristim primjer nešto više »reprezentativne« umjetnosti, tj. one čiji je sadržaj očitiji nego u slučaju instrumentalne glazbe. Bit će to osobni primjer, ukoliko mi dopustite.

Moja je majka iznimno religiozna osoba. Za sebe ima jasno razumijevanje toga što je ispravno, a što neispravno, što je dopustivo, a što se u svakom slučaju mora osuditi; kriteriji o kojima smo, usputno rečeno, bezbroj puta raspravljali. Prije nekoliko godina pozvao sam ju da pogledamo film *Ja prije tebe* (*Me Before You*, Sharrock, 2016.). To je film o čovjeku koji postaje kvadruplegičar. Nezadovoljan svojom situacijom, muškarac se bori za pravo da život okonča eutanazijom. Od trenutka kad su namjere osobe prema vlastitom životu postale jasne, moja majka je počela govoriti stvari poput: »Ne vjerujem u to!«, »Kako apsurdno!«, »On ne zna što radi!«, »Kakav je ovo film?!«, »Što je sa mnom?«. Već sam zažalio što sam je pozvao da zajedno gledamo film. Kad je konačno završio, okrenula se prema meni. Očekivao sam posljednju riječ odbijanja. Međutim, na moje opće iznenađenje, uzbuđena reče: »Kakav divan film! Puno ti hvala na pozivu!«. Trebalo mi je nekoliko minuta da shvatim što se dogodilo. Je li moja majka mogla uživati u filmu koji je izričito proturječio njezinim uvjerenjima? Nije li to bio taj nepristran sud o kojemu govorimo? Mogli biste prigovoriti sljedeće: »Pa, ona je tvoja majka,

14

Jens Kulenkampff, »Do gosto como uma espécie de sensus communis, ou sobre as condições da comunicação estética«, u: Valério Rohden (ur.), *200 anos da Crítica da Faculdade do Juízo de Kant*, Porto Alegre: Editora da Universidade, Universidade Federal do Rio Grande do Sul: Instituto Cultural Brasileiro Alemão, Goethe-Institut, Porto Alegre, Rio Grande do Sul 1992., str. 65–82, str. 75.

15

J. Kulenkampff, »Do gosto como uma espécie de sensus communis, ou sobre as condições da comunicação estética«, str. 73.

16

Jesse Prinz, »Really Bad Taste«, u: Matthew Kieran, Dominic McIver Lopes (ur.), *Knowing art. Essays in aesthetics and epistemology*, Springer, Dordrecht 2007., str. 95–107, str. 101, doi: https://doi.org/10.1007/978-1-4020-5265-1_7.

17

Wassily Kandinsky, »On the Spiritual in Art«, u: Kenneth C. Lindsay, Peter Vergo (ur.), *Kandinsky: Complete writings on art*, G. K. Hall & Co., Boston 1982., str. 114–219, str. 154.

zar ne? Možda je to rekla samo da bi ti udovoljila. Naposljetku, znaš kakve su majke (barem većina njih)«. No nipošto se ne slažem s danim stavom. Živeći s majkom toliko dugo zaključujem da ne bi bila voljna kazati da joj se sviđa film koji je protiv njezinih kriterija »ispravnog« i »pogrešnog« samo kako bi mi udovoljila. Ali pružit ću vam korist od sumnje, stoga razmotrimo još jedan slučaj.

Uzmimo u obzir nekoga tko odbacuje bilo koji čin nasilja prema bilo kojoj životinji, pritom ne misleći samo na nekoga tko voli životinje. Prije na nekoga tko ne samo da ne jede meso nego također ne konzumira nikakav životinjski proizvod, vjerujući da ti proizvodi smjesta ili posljedično uključuju zlostavljanje životinja. Namjera mi nije osuđivati: ti ljudi postoje i mi to znamo. Možda čak imate bliskog prijatelja koji odgovara opisu (možda ste čak i vi ta osoba). Moje pitanje glasi: kako je moguće da takva osoba osjeća zadovoljstvo u umjetničkim djelima kao što je Rembrandtov *Zaklani bik*? Ne bi li ta osoba (bez odricanja!) mogla zanemariti svoje vlastite preferencije – u ovom slučaju čak i njihov vlastiti životni izbor – i Rembrandtovu sliku smatrati »lijepom« kao sliku, bez obzira na to što ona predstavlja? Možda ekstremniji aktivist za prava životinja kaže »ne!«, s obzirom na to da se radi o eksplicitnoj i odbojnoj reprezentaciji mrtve životinje. Dakle, to je slika viseće polovice zaklanog bika – i to je vrlo jasno. No je li dovoljno estetski osuditi Rembrandtov rad? Kako bih odgovorio na pitanje, dopustite mi da iznesem još jedan primjer.

Jeste li ikada čuli za film *Trijumf volje* (*Triumph of the Will*, Riefenstahl, 1935.)? Na temelju onoga što sam pročitao o njemu i iz onoga što su mi govorili ljudi koji su studirali kinematografiju, film je, s umjetničkog stajališta, tehnički briljantan.¹⁸ Bio je u mnogo čemu revolucionaran (u vrijeme objavljivanja), a vizualno je utjecao na nekoliko kasnije napravljenih dokumentarnih filmova istog žanra. Međutim, kao što je dobro poznato, s njim postoji »mali problem«: naime, *Trijumf volje* je video zapis konvencije Nationalsocijalističke njemačke radničke stranke održane 1934. u Nürnbergu, koji je snimila redateljica Leni Riefenstahl. I to nije »puki« zapis. Riefenstahlin uradak oscilirala između dokumentarnog filma i propagande nacionalsocijalizma,¹⁹ što je u najmanju ruku – osuđujuće. Dakle, ako se smatralo da su moralni neuspjesi relevantni za prosudbu ukusa (pretpostavljam da se slažemo glede činjenice da je nacistička propaganda moralno problematična) »onda film treba i estetski osuditi«.²⁰ Ipak, jezik i kinematografski resursi koje je koristila Riefenstahl smatraju se izvanrednima – što *Trijumf volje* čini lijepim umjetničkim djelom. Dakle, ovo je odvojenost o kojoj govorimo: ne moram prihvatiti sadržaj nečega niti ga usporediti s mojim osobnim sklonostima.²¹ Mogu to cijiniti, čak i ako je to nešto što je krajnje suprotno mojim interesima, sklonostima, pa čak i uvjerenjima.

Ne radi se, dakle, »o oslobađanju od predrasuda ili interesa« do točke »izlaska iz vlastitog identiteta«. Umjesto toga, to je sposobnost apstrahiranja od naših idiosinkrazija i prepoznavanja »ljepote« čak i u onome što im se suprotstavlja. To je ono što znači pretpostaviti estetski stav spram predmeta suđenja. I jedino kroz ovaj estetski stav bilo bi nam dopušteno da ustvrdimo jednoglasni dogovor u našim sudovima ukusa. Jer ako kažem da je nešto »lijepo« zbog osjećaja užitka, koji se ne odnosi na ništa posebno moje, zašto se u tom slučaju drugi ne bi složili s mojim sudom? Uostalom, ono što nije privatno, isključenjem postaje javno, zar ne? Dakle, kada (ili ako) smo bili sigurni da ćemo zauzeti estetski stav, mogli bismo zahtijevati pristanak sviju. Ali problem je upravo to: kako biti siguran? Kako mogu biti siguran da je moja prosudba zapravo

nepristrana? Pri ovom momentu Kant, koji je očigledno mnogo pridonio raspravi o estetici svojom teorijom o univerzalno valjanom subjektivnim sudovima ukusa (tj. procjenama o čijim subjektivnostima možemo raspravljati), izgleda da se pokazuje pomalo brzopletim – ako mogu tako reći.

5.

Kant je koristio sve svoje alate transcendentnog filozofa kako bi razlikovao uobičajeni užitak od *ugode*, te estetsko zadovoljstvo od lijepog. Prvo navedeni, kao što je većma rečeno, bio je osjetilni, trenutni užitak. Drugi – zadovoljstvo refleksije u kojem subjekt slobodno, odustajući ne samo od pojmovnog definiranja predmeta suda nego i odričući se svojih privatnih interesa dopušta uživanje u mirnoj (*KU*, AA05: 247) i dugotrajnoj (*KU*, AA05: 222) kontemplaciji predmeta. Samo ovo drugo odgovara užitku koji se osjeća u istinski estetskim prosudbama ukusa. Kant tvrdi:

»Da onaj, koji misli, da izriče neki sud ukusa, zapravo sudi prema toj ideji [ideji općeg glasa], to može biti neizvjesno; ali da ga ipak odnosi na nju, dakle da to ima da bude sud ukusa, nagoviješta izrazom ljepote. No za sebe samoga može on postići izvjesnost u tome samom sviješću o odbijanju svega onoga, što pripada ugodnome i dobrome, od sviđanja, koje mu još preostaje: i to je sve, za što on od svakoga očekuje suglasnost: zahtjev, za koji bi pod tim uvjetima imao i opravdanja, kad samo ne bi češće griješio protiv njih i zato – izricao pogrešan sud ukusa.« (*KU*, AA05: 216)

Dakle, ono što se ovdje očigledno predlaže jest da samo pažljivim pročišćavanjem onoga što se događa u našem raspoloženju možemo biti sigurni da iznosimo autentične ukuse suda o lijepom. A ako je tako, čini se da nije slučaj da »više nije potrebno potiskivati, brisati, isključivati ili pročišćavati emocije.«²² Umjesto toga, to je upravo ono što bismo trebali učiniti ako želimo da naše prosudbe o ukusu budu istinski estetske.

Bilo bi odveć čudno već po sebi kad bi se Kantova teorija čistih estetskih sudova mogla prihvatiti kao nešto »dostižno«. Prema njegovim riječima, netko tko je sposoban »igrati suca u pitanjima ukusa« (*KU*, AA05: 205) morao bi imati potpuni pristup onome što se događa unutar njih iz emocionalnog gledišta, odnosno morao bi znati što osjećaju i (što se čini još i važnijim!) zašto to osjećaju. U najboljem slučaju, Kant je prilično optimističan pri tvrdnji da imamo dobar razlog nešto nazvati »lijepim«, »kroz puku svijest o odvajanju svega što pripada ugodnom i dobrom«. To je zato što ovo stanje svijesti o odvajanju nipošto nije nešto što je jednostavno postići. Naprotiv, čini se da je ukorijenjen u pitanjima samospoznaje (osobito emocionalne samospoznaje). Ali zašto, naposljetku, Kant smatra da je to »puka« svijest?

18

Berys Gaut, »Art and Ethics«, u: Berys Gaut, Dominic McIver Lopes (ur.), *The Routledge Companion to Aesthetics*, Routledge, London, New York 2005., str. 341–352, str. 342ff.

19

Susan Sontag, »Fascinating Fascism«, *New York Review of Books* 22 (1975) 6. Dostupno na: <https://www.nybooks.com/articles/1975/02/06/fascinating-fascism/?pagination=false> (posljednji put pristupljeno 2. 8. 2018.).

20

B. Gaut, »Art and Ethics«, str. 343.

21

Analogija se može povući s percepcijom i društvenom recepcijom osoba s mentalnim poteškoćama obilježenima dijagnozama.

22

Angelica Nuzzo, »The Place of the Emotions in Kant's Transcendental Philosophy«, u: Alix Cohen (ur.), *Kant on Emotion and Value*, Palgrave Macmillan, London 2014., str. 88–107, str. 98, doi: https://doi.org/10.1057/9781137276650_5.

Vidno, jedna od najvažnijih točaka *Kritike moći suđenja*, za koju Kant tvrdi da je »ključ kritike ukusa«, jest »istraživanje pitanja: prethodi li u prosudbi-ukusa osjećaj užitka prosudbi predmeta ili potonje prethodi prvo-navedenom?« (*KU*, AA05: 216), tj. prethodi li užitak, u estetskim prosudbama ukusa, refleksiji ili iz nje proizlazi. Ugrubo, Kantov odgovor glasi: ako je zadovoljstvo prethodilo refleksiji – onoj »dugotrajnoj kontemplaciji« – »takvo zadovoljstvo ne bi bilo ništa drugo nego li puka uгода u osjetu, te bi stoga sama po sebi mogla imati samo privatnu valjanost« (*KU*, AA05: 217). Ovdje bi bio, kao što je već komentirano, odnos zadovoljstva s ugodom, koje oslobađa razmišljanje (*KU*, AA05: 207). S druge strane, zadovoljstvo koje osjećamo u prosudbi o lijepom, zauzvrat, bilo bi neobično zadovoljstvo mišljenja koje na slobodan i nezainteresiran način, pripisujemo »svima ostalima u sudovima ukusa po potrebi, kako bi se to trebalo smatrati svojstvom predmeta koji se u njemu određuje u skladu s pojmovima, ali ljepota sama po sebi, bez veze s osjećajem predmeta nije ništa« (*KU*, AA05: 218).

Ovo je, barem se čini da Kant tako sugerira, glavno pitanje »ključa kritike ukusa«: dolazi li, u prvom slučaju, kako je i bilo, »kratkotrajni užitak«, izravno od osjeta; te u drugom slučaju – »dugotrajni užitak«, koji dolazi od smirene, nezainteresirane refleksije. I to samo zato što potonje uključuje ovu nezainteresiranu refleksiju koju možemo pripisati svakome.

Međutim, tvrdi Kant, ostaje nam da se bavimo »potonjim pitanjem – na koji način postajemo svjesni međusobne subjektivne korespondencije kognitivnih moći jednih s drugima u sudu ukusa« (*KU*, AA05: 218) ili, drugim riječima, kako znamo je li užitak koji osjećamo uistinu zadovoljstvo refleksije, te susljedno – može li se ono što prosuđujemo legitimno nazvati »lijepim«?

Smatrati to »manjim pitanjem« čini se, u najmanju ruku, pretjerano sigurnim od Kanta, s obzirom na to da to nije pitanje »manje važnosti«. Umjesto toga, to se zaista čini jednom od najvažnijih točaka (ako ne i najvažnijom) u razlikovanju je li nešto »lijepo«. Naime: svijest o onome što se događa u našem raspoloženju, povlaštenu pristup našim emocijama i sposobnost razlikovanja naše emocionalne reakcije koja proizlazi iz refleksije (istinski estetski osjećaj užitka), od drugih emocionalnih reakcija (uživanja osjeta).

Kao odgovor na ovo navodno manje važno pitanje, Kant nudi dvije alternative: ili postajemo svjesni bivanja u stanju slobodne refleksije u odnosu na osjećaj zadovoljstva koji iz njega proizlazi, »ili intelektualno, kroz svjesnost naše intencionalne aktivnosti«, kroz koju ulazimo u to stanje refleksije (*KU*, AA05: 218). Drugim riječima, alternative koje Kant predstavlja kao sredstvo za razlikovanje onoga što se događa u našem raspoloženju pri prosudbi-ukusa, kako bi se odlučilo je li ili nije sud o lijepom, introspekcija (unutarnja percepcija) ili racionalizacija (samospoznaja kroz temeljitu racionalnu analizu, da tako kažemo). Razmotrimo što je uključeno u svaku od tih metoda.

6.

Prvo, uzmimo u obzir introspekciju. Jesmo li u stanju »pogledati unutra« i razlikovati ono što osjećamo? Kako biti siguran? Eric Schwitzgebel, jedan od glavnih – i, prema mom mišljenju – jedan od najuvjerljivijih kritičara samoznanja kroz introspekciju, predlaže sljedeći eksperiment:

Razmislite o vašem trenutnom emocionalnom iskustvu u ovom trenutku. Imate li ga uopće? (Ako ne, pokušajte ga stvoriti.) Dopustite mi da vas pitam: je li vam potpuno jasno što je karakter tog iskustva? Otkriva li vam to introspekcija jasno kao što vizualno promatranje otkriva prisutnost teksta pred vašim

očima? Možete li lako i samosvjesno razabrati grube i fine osobine vaše emocionalne fenomenologije, kao što možete razabrati grube i fine osobine stola za kojim sjedite? Možete li pratiti njegovu prostornost (ili ne-prostornost), njegovu visceralnost ili kognitivnost, njegovu manifestaciju u svjesnoj predodžbi, misli, proprioceptiji, ili štogod drugo, oštro i nepogrešivo kao što možete razabrati oblik, teksturu, boju i relativni položaj vaše stolne površine?²³

To nije laka zadaća, zar ne? Schwitzgebelov skepticizam odnosi se na pouzdanost (i na stupanj pristupa) emocionalnog samoznanja kroz puku introspekciju. Autoritet iz prvog lica, prema kojemu nikome nije moguće vjerovati da išta osjeća,²⁴ a ne da doista osjeća, ne čini mu se odviše pouzdanim.²⁵ Zapravo,

»... ne znamo toliko (...) o našem toku svjesnog iskustva, o fenomenologiji koja se uvijek odvija u nama. Znamo određene stvari. Znam, možda, da sam gladan. Ali ne znam, pouzdano ili definitivno, kako se ta glad manifestira iskustveno – točno tamo gdje, na primjer, to osjećam (ako uopće ima smisla dodjeljivati iskustveno mjesto), i koje druge dimenzije fenomenalnosti mogu posjedovati. (...) Možete poznavati neke grube stvari o svom trenutnom iskustvu, ali pokušajte proširiti svoje znanje više od nekoliko sekundi, pokušajte generalizirati, pokušajte artikulirati koji detalj ili pokušati razlučiti čak i umjereno velike strukturne značajke svojeg iskustva i uskoro ćete pogriješiti.«²⁶

Ukratko – nemamo duboki stupanj samospoznaje o sebi i onome što osjećamo. Umjesto toga, čini se da živimo u sebe-neznanju. Jer »od općih obilježja našeg toga svjesnog iskustva, (...) mi (uopće) nemamo mnogo znanja. Živimo u čahurama neznanja, posebno tamo gdje je u pitanju naše samopoimanje.«²⁷ Dakle, duboka introspektivna samosvijest o tome što se događa u raspoloženju – ta vrsta saznanja koja bi nekome mogla dopustiti da jednoglasno pristane na njihov sud ukusa – u bitnoj mjeri izgleda kao »lijepa« iluzija.

Možda je onda pokušaj »racionalističkog« pristupa našim emocionalnim stanjima učinkovitiji, zar ne? Sada, jedan od najnovijih i – vjerujem – jedan od potpunijih modela emocionalnog samoznanja kroz racionalizaciju, predložio je Robert Boudreau. Tvrdeći da su za prepoznavanje objekta koji pokreće emocije i emocionalni osjećaj koji taj predmet pobuđuje »izravno potrebni za koristan iskaz emocionalnog samoznanja«,²⁸ Boudreau smatra da bi se znanje o vlastitim emocionalnim stanjima moglo podijeliti hijerarhijski na tri razine: temeljno emocionalno samoznanje, minimalno emocionalno samoznanje i maksimalno emocionalno samoznanje.

Prva se razina odnosi na znanje o tome što se osjeća, tj. »znanje samo da se osjeća određena emocija, a da se ne zna točno koji je uzrok emocije.«²⁹

23
Eric Schwitzgebel, »Self-Ignorance«, u: Jee Loo Liu, John Perry (ur.), *Consciousness and the Self*, Cambridge University Press, Cambridge 2012., str. 184–197, str. 187–188, doi: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511732355.009>.

24
Sidney Shoemaker, »First-person access«, u: *The First-Person Perspective and Other Essays*, Cambridge University Press, Cambridge 1996., str. 50–73, str. 64ff, doi: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511624674.004>.

25
Ibid.

26
E. Schwitzgebel, »Self-Ignorance«, str. 188–190.

27
Ibid., str. 197.

28
Robert Boudreau, *Knowing How You Feel: The Structure and Importance of Emotional Self-Knowledge* (doktorska disertacija), Georgia State University, Atlanta 2016., str. 9.

29
Ibid., str. 15.

To, međutim, nije od velike pomoći. Barem ne u okviru naše rasprave. Jer ako netko osjeća zadovoljstvo ili uživanje, ne znajući što uzrokuje taj osjećaj – nije odveć korisno, zar ne?

Druga se razina odnosi na znanje o onome što se osjeća i predmet koji uzrokuje zadani osjećaj. To »učahuruje temeljnu emocionalnu samospoznaju, ali uključuje i znanje o (određenom) predmetu koji je uzrokovao nečije emocionalno stanje« jer uključuje poznavanje onoga što osjećamo i zašto to osjećamo. Sada se (očigledno) može »podbaciti na toj minimalnoj razini, bilo zbog toga što, ili nositelj pogrešno identificira emocije koje osjeća, ili ako podbaci pri odabiru ispravnog određenog predmeta emocije koju doživljava«³⁰ – ali ipak, više je nego jednostavno znati da nešto osjećamo.

Konačno, treća se odnosi na poznavanje vlastitih emocionalnih sklonosti, tj. manje se tiče poznavanja onoga što se osjeća, a više onoga kako se uobičajeno emocionalno reagira. Maksimalno emocionalno samoznanje je, dakle, »znanje da pojedinac ima određenu predispoziciju za imati određeno emocionalno iskustvo na određeni emocionalno-istaknuti predmet«.³¹ To je vrsta samoznanja koja mi, da tako kažem, dopušta upravljanje nad svojim sudovima. Ako znam da imam (pre)dispoziciju da mi se sviđaju, npr. filmovi koji imaju zaplet, mogu teoretski, ne vjerovati vlastitom prosuđivanju i premišljati se je li film, koji sam nazvao »lijepim«, doista ta »važna stvar« kakvom sam je zamišljao. Dakle, tako postavljen, racionalistički pristup našim emocionalnim stanjima uključuje emocionalni samonadzor, temeljen na pretpostavci da imamo (na neki način) povlašteni pristup ne samo našim emocijama nego i našim emocionalnim raspoloženjima. A taj povlašteni pristup je ono što bi nam omogućilo da prosudimo, primjerice sadržaj onoga što osjećamo u sudu-ukusa, i tako odvojimo obične užitke od istinski estetskog zadovoljstva.

Na temelju Schwitzgebelove »čahure neznanja« možemo razmotriti mogućnost da se na svakoj od tih razina ne uspije, tj. da smo otuđeni ne samo od naših emocionalnih dispozicija i od predmeta koji nam uzrokuje emocionalnu reakciju nego čak i u odnosu na naša najosnovnija emocionalna stanja. Međutim, želio bih naglasiti da, čak i ako pretpostavimo da imamo taj navodni pristup visokoj razini onoga što se događa u našem raspoloženju, ne postoji jamstvo da u njega možemo intervenirati, tj. da možemo kontrolirati naše emocije ili emocionalne osjećaje i reakcije. Stoga se čini da je Bourdeauova teza emocionalne samospoznaje oslobođena samokontrole nad vlastitim emocijama. Drugim riječima, čak i nakon »svjesne procjene nečije emocionalne sklonosti i ponašanja za koje se čini da ih uzrokuju«,³² ne čini se da ne možemo pomoći osjetiti ono što osjećamo. I, ako prepoznam što osjećam, zašto osjećam i kakve su moje emocionalne (pre)dispozicije, ali nemam nikakvu moć da kontroliram i uništim svoje emocije, koje je značenje, koja je korisnost takve emocionalne samospoznaje?

Dakle, ako se, s jedne strane, introspektivni pristup našim emocionalnim stanjima čini pogrešivim, onda s druge strane, racionalistički pristup, čak i ako je uspješan, čini se suštinski pasivnim. I bez obzira na metodu koju koristimo da bismo razabrali što osjećamo u sudu ukusa o lijepom – nadam se da biste se mogli složiti sa mnom – to uopće nije »manje pitanje«. Štoviše, budući da sve ovisi o tome, važno je znati kada (i ako) možemo nazvati »lijepim« ono za što vjerujemo da je takvo.³³

7.

Ako je u estetskoj teoriji posrijedi pitanje o razlici između estetskog užitka i uobičajenog uživanja, tj. izravne osjetilne predaje sebstva nekom predmetu,

na njega je moguće odgovoriti gotovo jednoglasno upućivanjem na Kantovu doktrinu nezainteresiranog zadovoljstva i na definiciju estetskog zadovoljstva.³⁴ U njegovoj teoriji, legitimnost suda ukusa poput »ovo je lijepo!« čini se da ima izravan odnos s pristupom (i utjecajem) da onaj koji izgovara takvu vrstu suda, također ima vlastita emocionalna stanja.

Istinska estetska prosudba ukusa uključuje, dakle, dobar dio emocionalnog saznanja i emocionalne samokontrole. To je stoga što pristup koji je u pitanju ne uključuje samo sposobnost razlikovanja onoga što se osjeća i razlučivanje podrijetla (»izvora«) onoga što se osjeća; ona se također odnosi na sposobnost da se nekako »kontrolira« ili potisne emocionalne reakcije koje mogu ugroziti čistoću estetskih prosudbi-ukusa. Ova »kontrola« odnosi se na nedostatak interesa u sudu ukusa. Jednom kad se spomene da istiniti sudovi o lijepom ne uzimaju u obzir bilo kakve interese – bilo osjetilne, epistemičke ili moralne – *in thesi*, autentičan sudac ukusu (u kantovskim terminima) mogao bi pripisati predikat »lijepo« ne samo prema onome što se protivi njegovim privatnim interesima nego i prema onome što je u sukobu s njegovim moralnim osjećajem. Zapravo, ova nepristrana perspektiva ne zadržava samo činjenicu da osobne sklonosti treba zanemariti u prosudbi ukusa nego također upućuje i na činjenicu da vrline ili etički nedostaci predmeta koji se procjenjuju »nikada nisu estetski nedostaci ili zasluge u njima [jer] etička procjena je irelevantna za estetsku procjenu.«³⁵ I to je razlog zašto možemo smatrati »lijepim«, npr. *Trijumf volje*: mi, da tako kažemo, stavljamo na čekanje prirodnu reakciju moralnog ogorčenja i uživamo u filmu kao filmu, na estetski način.

Izvan Kantove teorije (ali još uvijek s Kantom, na nekoj razini), ova vrsta *sui generis* iskustva, u kojem netko, ne obazirući se samo na konceptualnu definiciju-objekta nego i na svoje privatne preferencije, sebi dopušta uživati od jednostavne kontemplacije bilo kojeg predmeta, u mirnom i vremenski zahtjevnom stanju refleksije, ono je što znamo kao estetsko iskustvo. Ne uzimajući u obzir bilo kakve sklonosti (niti ono što se tiče problematike moralnih pitanja), za subjekta ne ostaje ništa no suditi predmet *per se*, u onome što je estetski relevantno. U toj se perspektivi objekt može smatrati »lijepim«, ne samo ako je to nešto što se suprotstavlja mojim sklonostima na prilično površnoj razini, nego čak i ako uključuje ono što smatram moralno osudivim. Dakle, što se

30

Ibid., str. 16.

31

Ibid., str. 17.

32

Ibid., str. 23.

33

Dakako, cjelokupna ova rasprava o samosvijesti i samo-pažnji mentalnih i emocionalnih stanja vrti se oko prilično »generaliziranog« subjekta. I Boudreaouov racionalistički pristup i introspektivna metoda koju je Schwitzgebel kritizirao uzimaju u obzir neku vrstu »standardne« racionalnosti, sposobne prepoznati predodžbu *vlastite* predodžbe. Ovo prepoznavanje ključan je i prvi korak da bismo mogli govoriti o jedinstvu i identitetu svijesti, tj. o njegovom *jastvu*. Međutim, ako je u slučaju takve »standardne« racionalnosti već prilično teško biti siguran u nečije mentalno i emocionalno stanje, kada se radi o »lažnom-

samo-sustavu« (Ronald David Laing, *The divided self. An existential study in sanity and madness*, Harmondsworth, Penguin 1960., str. 94), u primjerice shizofrenične osobe, rasprava postaje još problematičnijom. Jer s obzirom na to da se čini da je lažni samo-sustav »konstelacija kvazi-autonomnih parcijalnih sustava« (ibid., str. 196), u kojoj »jastvo ne osjeća sudjelovanje u djelovanju lažnog jastva ili jastava« (ibid., str. 74), prilično je teško govoriti o jedinstvu svijesti ili samosvijesti, s obzirom na to da »se čini da svaki parcijalni sustav unutar sebe ima svoj fokus ili središte svijesti« (ibid, str. 198).

34

Hans Robert Jauss, *Aesthetic Experience and Literary Hermeneutics*, University of Minnesota Press, Minneapolis 1982., str. 30.

35

B. Gaut, »Art and Ethics«, str. 342.

tiče umjetnosti, mogućnost doživljavanja predmeta estetski ono je što subjekt čini sposobnim za uživanje – i naziva »lijepim« – čini da, takoreći, ne samo da ne sudjeluje u zbiru vlastitih predmeta interesa nego im čak može bivati dijametralno suprotan.

Ovo »nazvati lijepim« primjereno istinskom estetskom iskustvu zahtijeva od suca napor i ispitivanje onoga što se podvrgava sudu ukusa. Drugim riječima, potrebno je u velikoj mjeri ispitati razloge koji nas navode vjerovati da je to sud o lijepom. I što je veći stupanj ovog preispitivanja, vjerojatnije je da se radi o istinskom estetskom sudu ukusa. Iz tog razloga, sudac bi trebao razmotriti ne procjenjuju li nešto kao »lijepo« ili »nelijepo« iz pogrešnih razloga – npr., ne dodjeljuju li predikat »lijepo« predmetu zbog nekih skrivenih predrasuda ili ne nazivaju li »lijepim« ono što se skriveno i udaljeno odnosi na njihove privatne sklonosti. Konačno, ako je tako, ideja o mogućnosti estetskog iskustva – u kojem subjekt, zanemarujući sve što je konceptualno i privatno, uzima u obzir samo specifično estetske atribute u svojoj prosudbi ukusa – popraćena je isplativošću sebeznanja i samokontrole nad onim što se događa u sučevom raspoloženju. U tom smislu, visoka razina emocionalnog samoznanja nužna je za ukazivanje na činjenicu je li to na što se pozivamo pri našim sudovima tipa »ovo je lijepo« slučaj ili nije.

Međutim, to nije pitanje emocionalnog samoznanja u smislu povlaštenog pristupa pasivnom promatranju onoga što se događa u našem raspoloženju. Umjesto toga, čini se da sposobnost pretpostavljanja estetskog držanja pred objektom (znatno) približava sposobnosti izricanja estetskih sudova ukusa, koje je Kant izložio u svojoj *Analitici lijepog*. Ne kažem da bi se, ukoliko bi se razumjelo što je posrijedi u estetskom iskustvu, morao uzeti u obzir sav transcendentni mehanizam kantovske argumentacije. Ono što želim reći jest: da bi se iskustvo prepoznalo kao istinski estetsko iskustvo, potrebna je posebna vrsta pristupa prema vlastitim emocionalnim reakcijama na predmet, što podrazumijeva ne samo poznavanje onoga što i zašto se osjeća nego i (ili prije!) biti u stanju potisnuti određene emocije i mentalna stanja koja u estetskom smislu mogu ugroziti sud. To je stoga što bi ta »odijeljena odražavanja« u raspoloženju subjekta mogla dovesti do toga da kao »lijepo« ili »ne-lijepo« prosuđuje nešto što to nije. Zapravo, svi možemo biti »loši suci jer ne znamo dovoljno o sebi i svojim osjećajima, da bismo ikada sa sigurnošću mogli reći kada nam je zadovoljstvo uistinu slobodno od idiosinkratičnih privatnih trenutaka«. ³⁶

Ako je tako, problem vezan za raspravljanje ili ne-raspravljanje o sudovima ukusa ne odnosi se (samo) na mogućnost da svatko ima svoj ukus; štoviše, ako je istina da *de gustibus non est disputandum*, tada se ne smijemo (ili se ne bismo trebali) sporiti jer nismo sigurni u naše argumente, tj. ne znamo što osjećamo.

S engleskog preveo:
Luka Janeš

Rômulo Eisinger Guimarães

**“How Does It Feel?” – On What Plays in
Judgments of Taste and Emotional Self-Knowledge**

Abstract

Despite the widely known Latin proverb, according to which about tastes it should not be discussed, concerning judgments of taste, we (at least most of us) do dispute. However, based on what? If someone disagrees with our judgment, judging differently than us, we seek arguments to try to convince them otherwise. But by which arguments? The paper dwells on the issues about what underlies the arguments we use to justify our judgments of taste and how reliable these arguments are. From eighteenth-century philosophy to contemporary philosophy of consciousness and mind, the aim here is to show that judgments of taste involve self-knowledge (especially, emotional self-knowledge) and that the question “how does it feel?”, at first glance simple, does not seem to be so easy to answer.

Key words

aesthetic experience, judgments of taste, beauty, emotional self-knowledge